

Nəcəfova Könül Cəlil qızı¹
İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ “TO BE”
KÖMƏKÇİ FEİLİNİN ROLU VƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Dil çox qədim zamanlarda kollektiv şəkildə yaşayan insanların bir-birinə söz demək, bir-biri ilə ünsiyyət saxlamaq ehtiyacından yaranmışdır. Müxtəlif dil daşıyıcıları olan insanlar bir-bir ilə ünsiyyət saxlamaq üçün dil öyrənmək məcburiyyətində qalmışlar. Buna görə də yad dilin, xarici dilin öyrənilməsi bir zərurət olaraq meydana çıxmışdır. Bir xarici dil kimi ingilis dili, Azərbaycan dilindən istər genetik, istərsə də tipoloji quruluş baxımından fərqlidir. İngilis dili Avropa dillərinin german qrupuna daxil olub, digər dillər kimi fərqli xüsusiyyətlərə malikdir.

Müasir ingilis dilinin qrammatik quruluşunu səciyyələndirən və onu müasir Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşundan fərqləndirən başlıca cəhət ingilis dilinə xas olan analitizmdir, yəni müasir ingilis dilində söz birləşmələrində və cümlələrdə sözlər arasındakı sintaktik əlaqələr başlıca olaraq köməkçi sözlərlə - köməkçi feillər, sözlərlər, artıqlar, söz sırası və digər qrammatik vasitələrlə ifadə edilir.

Feil “**verb**” hərəkət - fəaliyyət bildirir. Funksiyalarına görə onların bir birindən fərqi vardır. Məsələn: hərəkətin adını bildirənlər – lüğəvi məna daşıyan feillər əsas feil kimi tanınır. Digər feil qrupları isə modal və köməkçi feillərdir. Bu feillər lüğəvi məna daşıyan feillərdən fərqli olaraq bir çox funksiyaları yerinə yetirir. To be feili də bu qrupdan olan feillərdəndir.

N.A.Kobrinanın rəhbərliyi ilə müəlliflər kollektivinin ingilis dilinin qrammatikasına həsr etdikləri əsərdə feillər iki qrupa bölünərək tədqiq edilir: həddüdlü feillər və həddüdsüz feillər. Onlar həddüdlü feillərdən danışarkən qeyd edirlər ki, onların bir çox spesifik cəhətləri vardır. Bu qrupa daxil olan feillər sona çatmış, məntiqi cəhətdən tamamlanmış, müəyyən ana, məqama qədər bitmiş hərəkətləri bildirir. Belə feillərə aşağıdakılar daxil edilir: to come, to fall, to stop, to begin, to close, to shut, to die, to bring, to find və s.

N.A. Kobrina ingilis dilində feillərin aşağıdakı semantik bölgüsünü fərqləndirmişdir:

1. Hərəkət feilləri (Actional verbs). Bu feillər, əsl, tam hərəkətləri bildirmək üçün işlədilir. Məsələn: do, make, go, read və s.

2. Vəziyyət feilləri (Statal verbs). Statik və ya vəziyyət feilləri adlandırılan bu qrup feillər özləri də vəziyyət (state) bildirən feillərə (məs.: be, exist, lie, sit və s.) və əlaqə (relation) bildirən feillərə (fit, belong, have, match, cost və s.) ayrılır.

Sintaktik nöqtəyi-nəzərdən feillər təsirli (transitive) və təsirsiz (intransitive) feillərə ayrılır. Tamamıqsız təsirli feillərin mənası natamamdır. Kobrina təsirli feilləri üç qrupa bölür:

- 1) Monotransitiv feillər (monotransitive verbs) — bir vasitəli tamamlıqla işlənən təsirli feillər: Ted told me.
- 2) Ditransitiv feillər— vasitəli və vasitəsiz tamamlıqla işlənən feillər: Jane gave her sister an apple.
- 3) Önlüklü tamamlıqla işlənən təsirli feillər (prepositional transitive verbs): Jane looks after her sister.

Nitqdə feillər xüsusi rol oynayır. Bu, hər şeydən əvvəl, ondan irəli gəlir ki, cümlədə xəbərin formalaşması üçün istifadə olunan əsas vasitə feillərdir. İstər yazılı, istərsə də şifahi nitqdə cümlələr çox zaman sadə olur və cümlənin mənası da elə feillərlə aşkara çıxır. Mürəkkəb cümlələrdə də feillər var, lakin onlar çoxluq təşkil edir. Nəticədə feillər dilin ən məhsuldar forması olub, tez-tez işlənir. Feillərin nitqdə işlənməsinin başqa bir xüsusi cəhəti onların bəzi formalarının, bəzi leksik-semantik qruplara aid olanlarının məhsuldarlığıdır. Qeyd edilənlər həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində həm yazılı, həm də şifahi nitqə aiddir. Bununla belə, ingilis dilində bir sıra feillərin məhsuldarlığı özünü daha aşkar şəkildə göstərir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi ingilis dilində cümlədə vəzifəsinə və mənasına görə feillər əsas məna daşıyan, köməkçi, bağlayıcı və modal feillər qruplarına bölünür.

Əsas məna daşıyan feillər müstəqil mənaya malik olur (the National Verbs). Bu feillər cümlədə xəbər funksiyasını yerinə yetirir. Digər növlər isə cümlə daxilində köməkçi funksiyasını daşıyır. Bu misildən olan feillər köməkçi feillərdir.

İngilis dilində ən çox işlənən feil “to be” felidir. “To be” əsas məna daşıyan feil olmaqla yanaşı, köməkçi və modal feillər qrupuna da daxildir.

“To be” feilin şəxslə növüdür, şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişir.

“To be” feilinin şəxsə görə formaları Azərbaycan dilinin xəbərlik kateqoriyasının şəxs formaları ilə eyni funksiyaları daşıyır. Məsələn, I am strong - Mən güclüyəm. You are strong - Sən güclüsən və s.

“To be” feili inkar cümlələrində işləndikdə “not” hissəciyindən istifadə olunur. İnkara hissəcik “to be” feilinin müvafiq şəxs formasından sonra gəlir. I am not faint -Mən zəif deyiləm.

Qeyd etmək lazımdır ki, danışq dilində qısa inkar şəklindən geniş istifadə olunur. Məsələn, I am n't faint. She isn't faint. They aren't faint.

“To be” feilinin keçmiş zaman formaları şəxslər üzrə dəyişir. To be feilli keçmiş zamanlı cümlələrin xəbəri Azərbaycan dilində tərkibində idi hissəciyi olan ismi xəbərə ifadə olunur. Məsələn, I was strong. - Mən güclü idim.

“To be” feili gələcək zaman təsdiq cümlələrində birinci şəxsin təki və cəmində shall və ya will, digər bütün şəxslərdə isə “will” köməkçi feili ilə işlənir.

Gələcək zamanda to be feili Azərbaycan dilində “olmaq” feilinin gələcək zaman formasının müvafiq şəxs şəkilçisinin birləşməsi ilə düzəlir.

¹ ADPU, Xarici Dillər Mərkəzinin müəllimi

DİL VƏ ƏDƏBİYYAT-ƏZBİK İ LİTERATYURA -LANGUAGE AND LITERATURE

“To be” feili “olmaq” anlamında işlənir. Əmr cümlələrində to atılır və təkcə be istifadə edilir.

Be quick! - Cəld ol!

Be ready! - Hazır ol!

“To be” köməkçi feilə söz birləşmə və ifadələrində tərkibində də rast gəlirik . Məsələn : to be happy; to be glad ; to be care of ; to be proud of ; və s.

Yuxarıda deyilənlərdən başqa “to be” köməkçi feili zamanların düzəldilməsində şəxslərin təsrifinə , tək və çəm olmasına görə fərqlənərək işlədilir. Bu zaman formalarından biri “davamedici zaman” formalarıdır: Məsələn:

Present Continious Tense Form:

Mübtəda + to be (am,is,are) + əsas feil + ing + təyin+tamamlıq+ zərflər.

I am reading an interesting book to my brother now.

Am I reading an interesting book to my brother now?

I am not reading an interesting book to my brother now.

He is talking about his travel to his friend now.

Is he talking about his travel to his friend now?

He is not talking about his travel to his friend now.

We are speaking with our group-mates about exams now.

Are we speaking with our group-mates about exams now?

We are not speaking with our group-mates about exams now.

Past Continious Tense Form:

I was walking with my girl-friend at this time yesterday .

Was I walking with my girl- friend at this time yesterday .

I was not walking with my girl-friend at this time yesterday.

We were waiting you for a long time there yesterday.

Were we waiting you for a long time there yesterday.

We were not waiting you there for a long time yesterday.

Future Continuous Tense Form :

Bu zaman formasında başqa zamanlardan fərqli olaraq “to be” köməkçi feilinin təsriif formaları deyil ,özü istifadə edilir:

I will be writing a letter at this time tomorrow.

Will I be writing a letter at this time tomorrow ?

I will not be writing a letter at this time tomorrow.

You will be writing a letter at this time tomorrow.

Will you be writing a letter at this time tomorrow ?

You will not be writing a letter at this time tomorrow.

He (she) will be writing a letter at this time tomorrow.

Will he (she) be writing a letter at this time tomorrow ?

He (she) will not be writing a letter at this time tomorrow.

We will be writing a letter at this time tomorrow.

Will we be writing a letter at this time tomorrow ?

We will not be writing a letter at this time tomorrow .

You will be writing a letter at this time tomorrow.

Will you be writing a letter at this time tomorrow ?

You will not be writing a letter at this time tomorrow.

They will be writing a letter at this time tomorrow.

Will they be writing a letter at this time tomorrow ?

They will not be writing a letter at this time tomorrow.

Bundan əlavə “to be” köməkçi feili məchul növün (Passive Voice) düzəlməsində də işlədilir. Bu halda da “to be” –nin indiki və keçmiş zaman növləri üzrə qəbul edilən formalardan istifadə edilir.

Present Passive Voice:

He is invited to the party today. –Bu gün o şənliyə dəvət edilib.

She was invited to the party yesterday.- O şənliyə dünən dəvət edilmişdir .

Letter is written .- Məktub yazılıb.

Letter was written.- Məktub yazılmışdı.

Quests are invited for party .-Şənlik üçün qonaqlar dəvət edilib.

Quests were invited for party . - .Şənlik üçün qonaqlar dəvət edilmişdir.

Şifahi nitq dedik də ən çox dialoqlarda “to be” feilinin təsriiflənən formalarına rast gəlirik. Dialoqların qurulmasında və davamında sadə cümlələr çox olduğuna görə “to be” feilinin növləri daha aktivdir.Bu üzdən “to be” feili istər yazılı , istərsə də şifahi nitqdə ən məhsuldar feillər sırasına daxildir .

Məsələn:

A: Where are you going ?

B: I am here.What’s the matter?

A: I have already two days are looking for you .... But ...

B: You may be call me , you have my mobile number .

Yuxarıda göstərilənlərdən başqa “to be” köməkçi feili bəzən nida cümlələrində də istifadə olunur. Məsələn: əhəmiyyətli günlərdə səbəkəyə öz ürək sözlərini bildirərkən bunu be - ilə başlayan nida cümlələri ilə də çatdırmaq olar.

Be happy, my dear!

Let happiness will be yours!

Oh my God! Be carefully! və s.

İngilis dilinin öyrədilməsi köməkçi feillər arasında “ to be “ feili ilə başlayıb dili daha tez və asan surətdə öyrənmək mümkündür. Bu həmin feilin çox məhsuldar bir feil olmasından irəli gəlir. Bu fikri belə bir sətrlə də ifadə etmək olar.” To be “ feili ingilis dilinin qrammatik əlifbasıdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Güntəkin Nətiqzadənin “İngilis dilinin qrammatikası”, “Elm və təhsil” 2010.

2. Şahanə Dostəliyeva . “ Basic English Grammer “ Book 1 . 2018.

3. Грамматика английского языка. Каушанская В. (Айрис-пресс) . 2008

4. Ditransitive Khaimovich B.S, Rogovskaya. B.I. A course in English Grammar, M., 1967, s. 124. 11 verbs)

Açar sözlər : təsnifat, köməkçi feil, inkişaf, davamedici , şifahi, yazılı, elmi , inkar, sual, növ.

Ключевые слова: классификация, вспомогательный глагол, развивающий, длительный, устный, письменный, научный, отрицание, вопрос, тип.

Keywords: classification, auxiliary verb, developing, continuous, oral, writing , scientific, negative , interrogative , kind .

Резюме

В наши дни английский язык стал языком политического диалога и бизнеса. Основные научные и медицинские исследования также ведутся на английском языке. Во многих странах, где говорят на разных языках, английский часто является официальным языком для облегчения общения между людьми. Развитие этого языка было развито по всем специальностям в наших университетах. Опубликованы разные научные учебники и статьи по этим темам. В статье рассматривается глагол «быть» и его классификация, которая является одним из вспомогательных глаголов в преподавании английского языка. Примеры использования существительных и глаголов по времени включены в эту статью.

Summary

English has become the language of political dialogue and business today . Basic scientific and medical research is also conducted in English. In many countries where different languages are spoken, English is the official language to facilitate communication between people.

The development of this language has been developed in all specialties at our universities. Different scientific books and articles on these topics have been published.

The article considers the verb "to be" and its classification, which is one of the auxiliary verbs in teaching English. Examples of the use of nouns and verbs in time are included in this article.

RƏYÇİ: dos.S.Abbasova